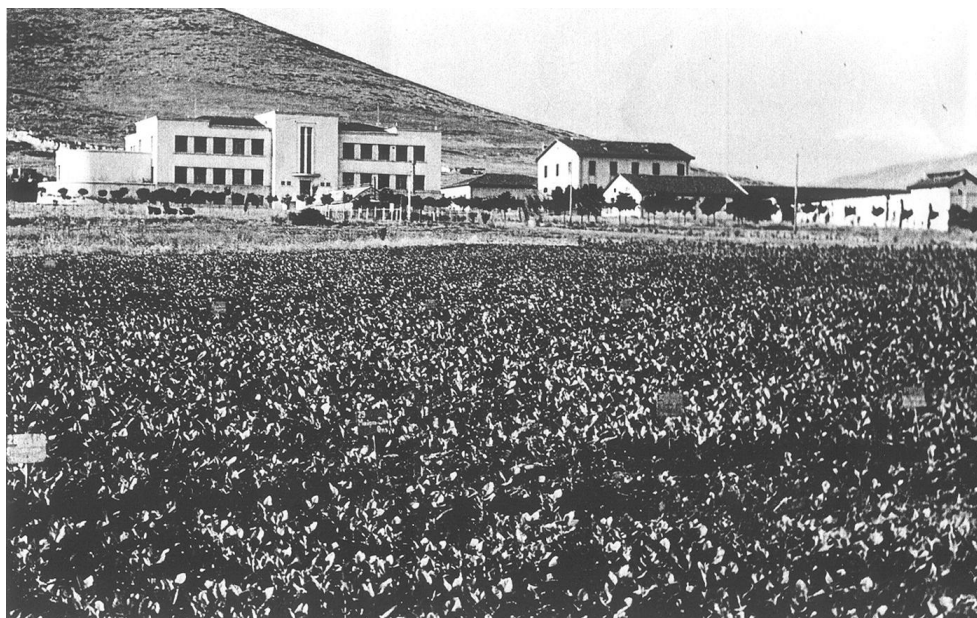

Το χρονικό της μελέτης και της ανέγερσης του Ελληνικού Ινστιτούτου Καπνού στη Δράμα (1929-1937)

Κορνηλία Τρακοσοπούλου-Τζήμου

ΔΡΑΜΑ: Ίνστιτούτον Καπνού
DRAMA: Institut de Tabac
1939 φ.στο. Κορνηλίας Τζήμου

Εικ. 1. Το συγκρότημα του Ελληνικού Ινστιτούτου Καπνού στη Δράμα (1933). Γενική άποψη (πηγή: αρχείο της συγγραφέως).

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο καπνός αποτελούσε για πολλά χρόνια ένα από τα σημαντικότερα προϊόντα της ελληνικής γης. Καλλιεργήθηκε σε μεγάλη έκταση από τις αρχές του 20ού αιώνα χωρίς σοβαρό έλεγχο από το κράτος. Ειδική πολιτική για τον καπνό υιοθετήθηκε για πρώτη φορά μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο με στόχο την αντιμετώπιση του διεθνούς ανταγωνισμού.

Στη διάρκεια της δεκαετίας του 1930 ο νεοσύστατος Σύνδεσμος Γραφείων Προστασίας Ελληνικού Καπνού (ΣΓΠΕΚ) σχεδίασε και υλοποίησε ένα ερευνητικό κέντρο για τον καπνό: το Ελληνικό Ινστιτούτο Καπνού (1929-1937) στη Δράμα, που βρισκόταν στο κέντρο της σημαντικότερης καπνοπαραγωγικής περιοχής της χώρας κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου. Τα κτίρια του Ινστιτούτου διατηρούνται μέχρι σήμερα και αποτελούν σημείο αναφοράς για την αρχιτεκτονική, τεχνολογική και ιστορική τους αξία. Το κτιριολογικό πρόγραμμα ήταν εκτεταμένο και περιλάμβανε, εκτός του κεντρικού επιβλητικού κτιρίου των γραφείων-εργαστηρίων, ποικίλες αποθήκες επεξεργασίας καπνού, ξηραντήρια, βοηθητικά κτίσματα, μία σέρρα και κατοικίες εργατικού προσωπικού στον εκτεταμένο αύλειο χώρο (έκτασης 207,375 στρ.).

Το τεράστιο έργο της ανέγερσης έφερε εις πέρας ο ΣΓΠΕΚ σε συνεργασία με την «Τεχνοοικονομική Έπιτροπή επί της Ανεγέρσεως του Καπνολογικού Ίνστιτούτου» και τη Διεύθυνση Δημοσίων Έργων. Ο σχεδιασμός του ανατέθηκε το 1929 στον νεαρό τότε αρχιτέκτονα Λεάνδρο Ζωΐδη (1900-1963), απόφοιτο της Technische Hochschule του Βερολίνου (1926). Αποτελεί σπουδαία συμβολή του Ζωΐδη στην πρώιμη μοντέρνα αρχιτεκτονική παραγωγή του Μεσοπολέμου. Διερευνώντας το

χρονικό της μελέτης και της ανέγερσης μέσα από τα γραπτά τεκμήρια του ιστορικού αρχείου του Ινστιτούτου, επισημαίνουμε σημαντικά στοιχεία οικοδομικού και αρχιτεκτονικού ενδιαφέροντος, τα οποία μας επιτρέπουν να αναγνωρίσουμε τις ιδιαιτερότητες της οικοδομικής δραστηριότητας και της αρχιτεκτονικής παραγωγής του μοντέρνου όπως και τα οικονομοτεχνικά ζητήματα που προέκυψαν και αντιμετωπίστηκαν κατά την εκτέλεση του έργου.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: Δράμα, Ελληνικό Ινστιτούτο Καπνού, Μοντέρνο Κίνημα, Λέανδρος Ζωίδης, τεχνολογίες κατασκευής, οικοδομικά υλικά, θερμοκήπιο *ολλανδικού τύπου*, Guillot-Pelletier Fils.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ο ΣΓΠΕΚ, προκειμένου να πετύχει τους στόχους του για τη βελτίωση των συνθηκών καλλιέργειας και επεξεργασίας του καπνού, ανέλαβε την πρωτοβουλία του σχεδιασμού και της υλοποίησης ενός επιστημονικού και ερευνητικού κέντρου: του Ελληνικού Ινστιτούτου για τον Καπνό, ενός κτιριακού συγκροτήματος που οικοδομήθηκε στα ανατολικά προάστια της Δράμας (**Εικ. 1**). Η αντίληψη για την προστασία του καπνού εκδηλώθηκε το 1922, όταν το κράτος υιοθετώντας την πρωτοβουλία του Συλλόγου Καπνεμπόρων Καβάλας και του Καπνεμπορικού Συνδέσμου Βόλου άνοιξε τον δρόμο για την ίδρυση των Γραφείων Προστασίας του Ελληνικού Καπνού, στην Καβάλα, τη Θεσσαλονίκη και τον Βόλο (ν. 2868/1922).

Τρία χρόνια αργότερα, το 1925 (ν. δ/γμα της 15.01.1925), αποφασίστηκε η δημιουργία ενός ιδρύματος επιστημονικής μελέτης του καπνού, ανάλογου προς εκείνα που λειτουργούσαν ήδη στις ευρωπαϊκές χώρες. Το 1926 τρεις νέοι γεωπόνοι στάλθηκαν με υποτροφία από τον Σύνδεσμο σε επιστημονικά ιδρύματα της Ιταλίας και της Γερμανίας, προκειμένου να εξειδικευτούν σε ζητήματα καπνού και να βοηθήσουν στην οργάνωση και λειτουργία του υπό ίδρυση Ινστιτούτου. Στα τέλη του 1929, μόλις επέστρεψαν, ξεκίνησαν την απασχόλησή τους με το Ινστιτούτο σε συνεργασία με τον ΣΓΠΕΚ.

Μία πρώτη παρουσίαση του κτιριακού συγκροτήματος του Ινστιτούτου έγινε από την υπογράφουσα σε δύο εθνικά συνέδρια που πραγματοποιήθηκαν στη Δράμα το 2006 και το 2013 (Τρακοσοπούλου, 2006, 2013). Ωστόσο, υπό διερεύνηση παρέμεναν ποικίλα ζητήματα που αφορούσαν τη μελέτη και κατασκευή του έργου, η σημασία των οποίων είναι σημαντική για την ιστορία του συγκροτήματος και γενικότερα για την ιστορία των δομικών κατασκευών κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου.

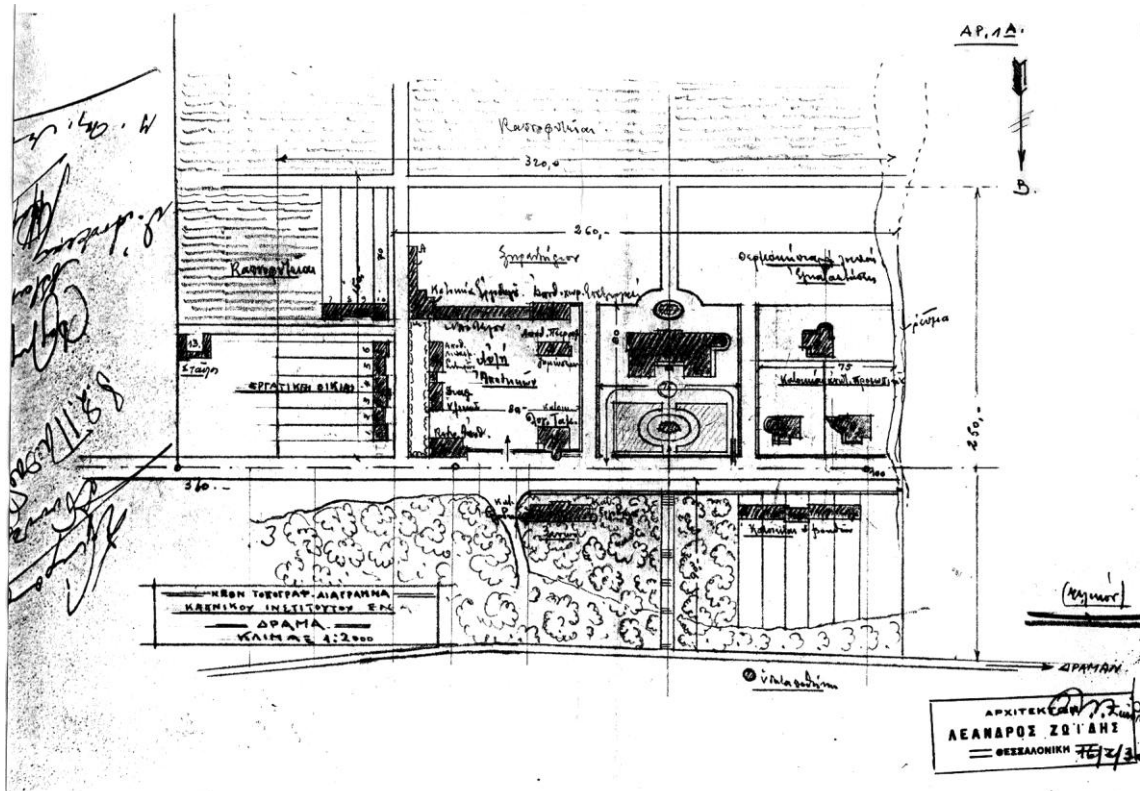
2. Η ΤΟΠΟΘΕΣΙΑ

Η απόκτηση ιδιόκτητου οικοπέδου ήταν ένα ζήτημα που απασχόλησε εξ αρχής τον ΣΓΠΕΚ. Από το 1929 έως και το 1930 η αναζήτηση κατάλληλης θέσης για την εγκατάσταση του Ινστιτούτου ανατέθηκε σε δύο Επιτροπές. Η πρώτη πρότεινε την αγορά από την Ε.Α.Π. μιας έκτασης 150 στρ. σε γειτνίαση με τον Σιδηροδρομικό Σταθμό της Αδριανής, ενός οικισμού που βρισκόταν μόλις έντεκα χιλιόμετρα από την πόλη της Δράμας επί της διαδρομής προς την Ξάνθη.

Η πρόταση αυτή δεν τελεσφόρησε και σύντομα μια δεύτερη Επιτροπή συγκροτήθηκε από τον τότε Υπουργό Γεωργίας Κωνσταντίνο Σπυρίδη, με πρόεδρο τον Αναστάσιο Δομέστιχο, Γενικό Διοικητή Εποικισμού Μακεδονίας. Η Επιτροπή επισκέφτηκε τη Δράμα και επέλεξε ως κατάλληλη τοποθεσία για την ανέγερση του Ινστιτούτου, εκείνη που βρισκόταν στις ανατολικές παρυφές της πόλης σε γειτνίαση με τους στρατώνες του πυροβολικού. Στο σχετικό πρακτικό που συντάχθηκε (01.01.1930), αναφέρονται οι λόγοι της επιλογής αυτής: η τοποθεσία έχει «προσανατολισμόν νότιον καὶ συνεπῶς ἰδεῶδη διὰ καπνοκαλλιέργειαν <και είναι> προφυλαγμένη ἀπὸ τοὺς ἀνέμους, λόγω τῶν ὀπισθεν αὐτῆς ὑψουμένων ὄρεινῶν ὄγκων». Επίσης, «ὑπὲρ τῆς τοποθεσίας συνηγοροῦν καὶ οἱ λόγοι τῆς εὐκολωτέρας λύσεως τοῦ ζητήματος τῆς ἀποκτήσεως τῶν γαιῶν, αἵτινες ἀνήκουν στὴν ΕΑΠ καὶ δύνανται εὐκόλως νὰ διατεθοῦν εἰς τὸν προκείμενον σκοπὸν ὡς καὶ τῆς εὐκολωτέρας καὶ οἰκονομικωτέρας μεταφορᾶς τοῦ ὕδατος».

3. Η ΑΝΑΘΕΣΗ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ ΣΤΟΝ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΑ ΛΕΑΝΔΡΟ ΖΩΙΔΗ: 17.10.1929

Στις 17 Οκτωβρίου του 1929, η Διοικητική Επιτροπή του Συνδέσμου, αφού εξέτασε τα προσόντα όλων των υποψηφίων αρχιτεκτόνων που είχαν εκδηλώσει ενδιαφέρον για την εκπόνηση της μελέτης του Ινστιτούτου, αποφάσισε παμπηφεί την ανάθεσή της, όπως και της επίβλεψης των εργασιών, στον αρχιτέκτονα Λέανδρο Ζωίδη (1900-1963), απόφοιτο της Technische Hochschule του Βερολίνου (1926), με έδρα τη Θεσσαλονίκη (μέγαρο Κόφφα 46). Η Επιτροπή, εκτός των προσόντων

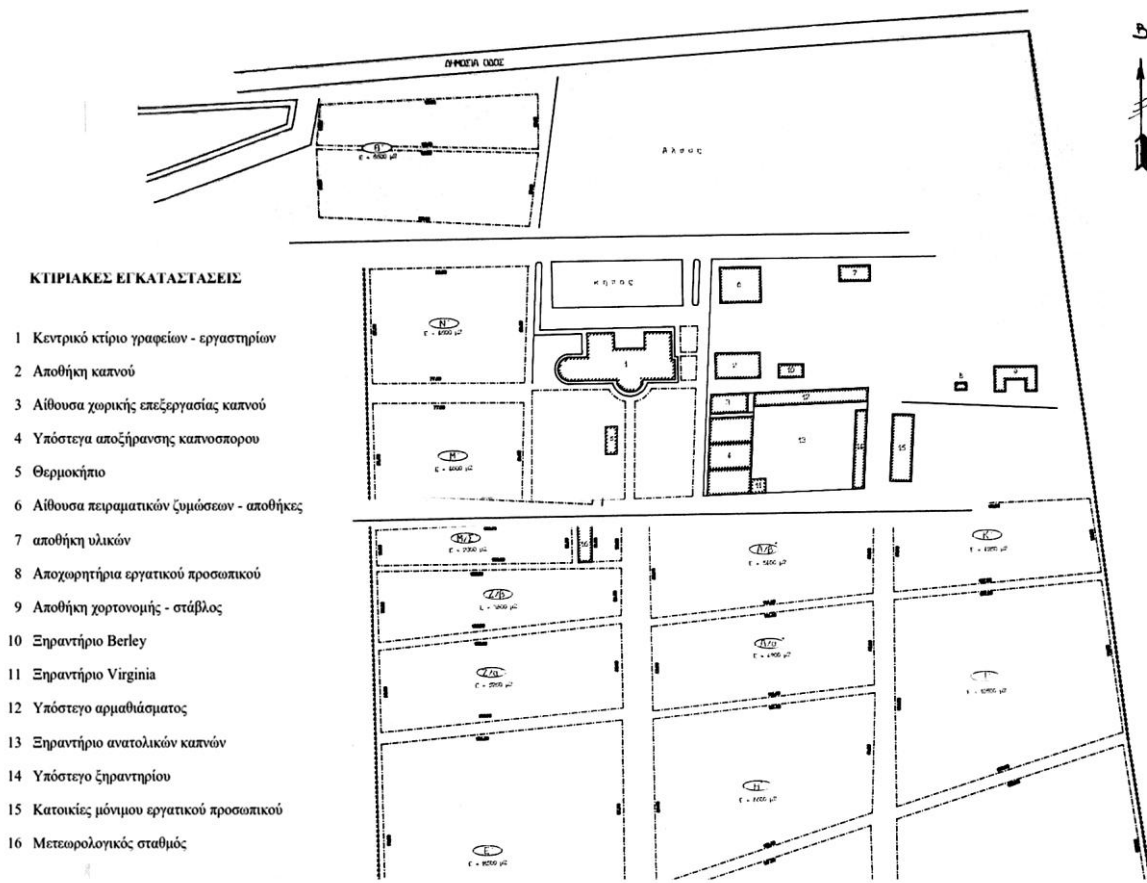
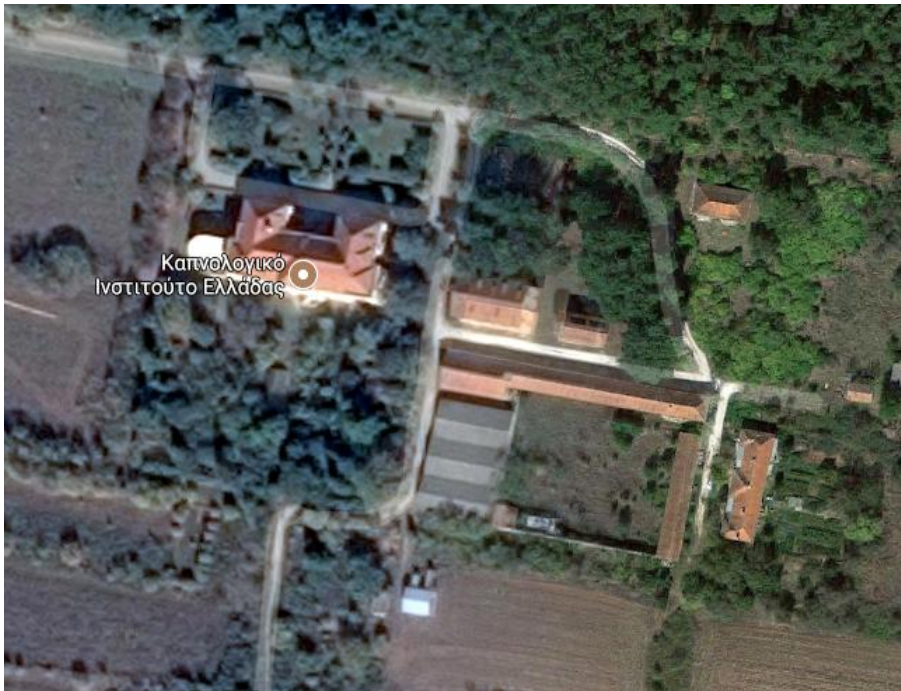
Εικ. 2. Τοπογραφικό διάγραμμα του Ελληνικού Ινστιτούτου Καπνού στην Αδριανή Δράμας (1929). Σε κεντρική θέση βρίσκεται το κτίριο διοίκησης (πηγή: αρχείο ΙΚΔ).

και της επιστημονικής κατάρτισης των αρχιτεκτόνων, έλαβε υπόψη τον χρόνο που διέθετε ο καθένας ξεχωριστά, ώστε να εξασφαλίσει την τακτική επιτόπια επίβλεψη των εργασιών.

Για τον Λεάνδρο Ζωΐδη γνωρίζουμε ότι γεννήθηκε στην Κομοτηνή το 1900. Τον Σεπτέμβριο του 1921 εγγράφηκε στην Αρχιτεκτονική Σχολή του Πολυτεχνείου του Βερολίνου (Technische Hochschule Berlin- Charlottenburg), από την οποία αποφοίτησε το 1926. Το 1927 εργάστηκε ως δημομηχανικός στη γενέτειρά του, ενώ στις αρχές του 1929 εγκαταστάθηκε στη Θεσσαλονίκη όπου εργάστηκε ως ελεύθερος επαγγελματίας.

Ενδεικτική της σπουδής με την οποία λειτούργησε ο Σύνδεσμος στην πρώτη αυτή περίοδο ήταν η ανάθεση της μελέτης προτού ακόμη οριστικοποιηθεί η θέση ανέγερσης. Έτσι τα πρώτα σχέδια (Οκτώβριος - Δεκέμβριος 1929) ήταν ένα τοπογραφικό διάγραμμα, όπου σημειώνονται οι θέσεις των διαφόρων κτιρίων στην αρχικά επιλεγμένη έκταση της Αδριανής, και προσχέδια των διαφόρων κτιρίων (κατόψεις, όψεις, τομές) που σχετίζονται με την ίδια έκταση. **(Εικ. 2).**

Το κτιριολογικό πρόγραμμα περιλάμβανε 19 συνολικά οικοδομήματα διαφόρων τύπων και λειτουργιών: ένα κεντρικό κτίριο γραφείων-εργαστηρίων, δύο αποθήκες καπνού (χωρικής και εμπορικής επεξεργασίας), μία αποθήκη πειραματικών ζυμώσεων, μία αποθήκη εργαλείων υλικών - λιπασμάτων - σιτηρών, ένα υπόστεγο, ένα ξηραντήριο ανατολικού καπνού, μία κατοικία εργοδηγού και φύλακα του ξηραντηρίου, κατοικίες ανώτερου, βοηθητικού και εργατοτεχνικού προσωπικού (Τρακοσοπούλου-Τζήμου 2006: 252). Σύμφωνα με το προαναφερόμενο τοπογραφικό διάγραμμα, το κεντρικό κτίριο γραφείων-εργαστηρίων είχε κεντρική θέση στο οικόπεδο, ενώ οι κατοικίες του ανώτερου και βοηθητικού προσωπικού βρίσκονταν στα βορειοδυτικά του, όπου διαμορφωνόταν «πάρκον διὰ τὴν ἀναψυχὴν τῶν οἰκογενειῶν τοῦ ἀνωτέρου προσωπικοῦ καὶ τοῦ λοιποῦ προσωπικοῦ τοῦ Ἰνστιτούτου». Ὅπως σημείωνε ο Ζωΐδης σε ἐκθεσὴ του, γύρω ἀπὸ τὰ κτίρια ἡ ἀφθονή πρασιά καὶ οἱ κήποι ἦταν «ἀνάλογοι πρὸς τὸν προορισμὸν τοῦ Ἰνστιτούτου, διὰ τὴν εὐπρεπεστέραν καὶ ἀρτιωτέραν ἐμφάνισιν αὐτοῦ».

Εικ. 3 α) Δορυφορική εικόνα της περιοχής του Ελληνικού Ινστιτούτου Καπνού στη Δράμα. (πηγή: <https://www.google.gr/maps>). **β)** Απόσπασμα τοπογραφικού διαγράμματος. Υφιστάμενη κατάσταση, κλ. 1:1000 (πηγή: αρχείο ΙΚΔ).

Όταν τελικά επιλέχτηκε η τοποθεσία στα ανατολικά της Δράμας, ο παραπάνω χωροταξικός σχεδιασμός τροποποιήθηκε διατηρώντας ωστόσο τις βασικές αρχές της οργάνωσής του. Το κεντρικό κτίριο διοίκησης, ένα κτίριο μεγάλης κλίμακας, που με την ογκοπλασία του δίνει την αίσθηση της υπεροχής και της επιβολής, θα έχει και πάλι κεντρική θέση πάνω σε έναν διαμήκη άξονα που διασχίζει το γήπεδο με κατεύθυνση ΒΝ. Ένας ακόμη άξονας, με την ίδια κατεύθυνση ΒΝ, οργανώνει το ανατολικό τμήμα του γηπέδου συνδέοντας τις επιμέρους οικοδομικές ενότητες, που περιλαμβάνουν τις αποθήκες καπνού, τα ξηραντήρια, την αποθήκη των φυτωρίων με τα γραφεία και τις κατοικίες του εργατοτεχνικού προσωπικού. Η θέση των υπολοίπων κατοικιών για το ανώτερο και βοηθητικό προσωπικό δεν ορίζεται. (Τρακοσοπούλου-Τζήμου 2013: 1423-1431) (Εικ. 3)

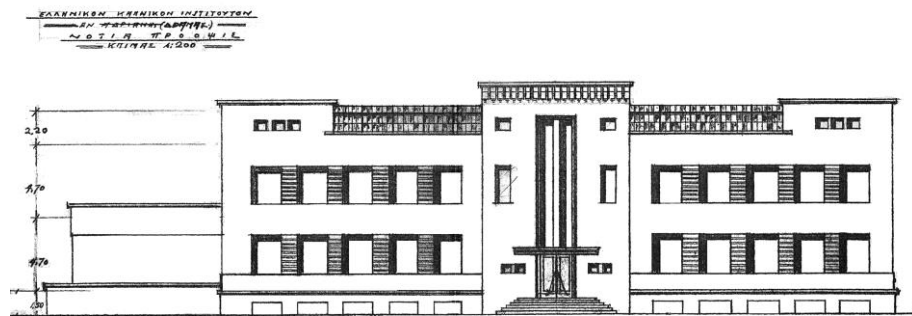
4. ΑΠΟΔΟΧΗ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ: 1929-1933

Πολλά από τα αρχιτεκτονικά σχέδια των διαφόρων κτιρίων του συγκροτήματος, και κυρίως του κεντρικού τριώροφου κτιρίου διοίκησης και των κατοικιών του ανώτερου και βοηθητικού προσωπικού, απηχούν τις επιρροές του μοντέρνου κινήματος στην αρχιτεκτονική του Μεσοπολέμου. Όπως σημείωνε ο ίδιος ο Ζωίδης σε δημοσίευσμά του στα *Τεχνικά Χρονικά* (04/1933) «άπεφύχθη πᾶσα περιττή διακόσμησης, ἐτονίσθησαν μόνον ὠρισμένοι κορνίζαι (στηθαίου, ποδιῶν παραθύρων καὶ βάσεως)». Χαρακτηριστικά στοιχεία των όψεων είναι οι έξεργες ραβδώσεις στο επίχρισμα, η καμπυλόμορφη διαμόρφωση της αίθουσας του μουσείου (στη δυτική πλευρά του κτιρίου διοίκησης), τα μεγάλα κατακόρυφα ανοίγματα για τον φωτισμό του κεντρικού χολ στο κτίριο των γραφείων, οι επίπεδες στέγες και οι πέργκολες στα δώματα (Εικ. 4, 5). Αντίθετα ο σχεδιασμός των καπναποθηκών προέβλεπε παραδοσιακές ξύλινες στέγες, για λόγους μόνωσης κατά της υπερβολικής θερμότητας.

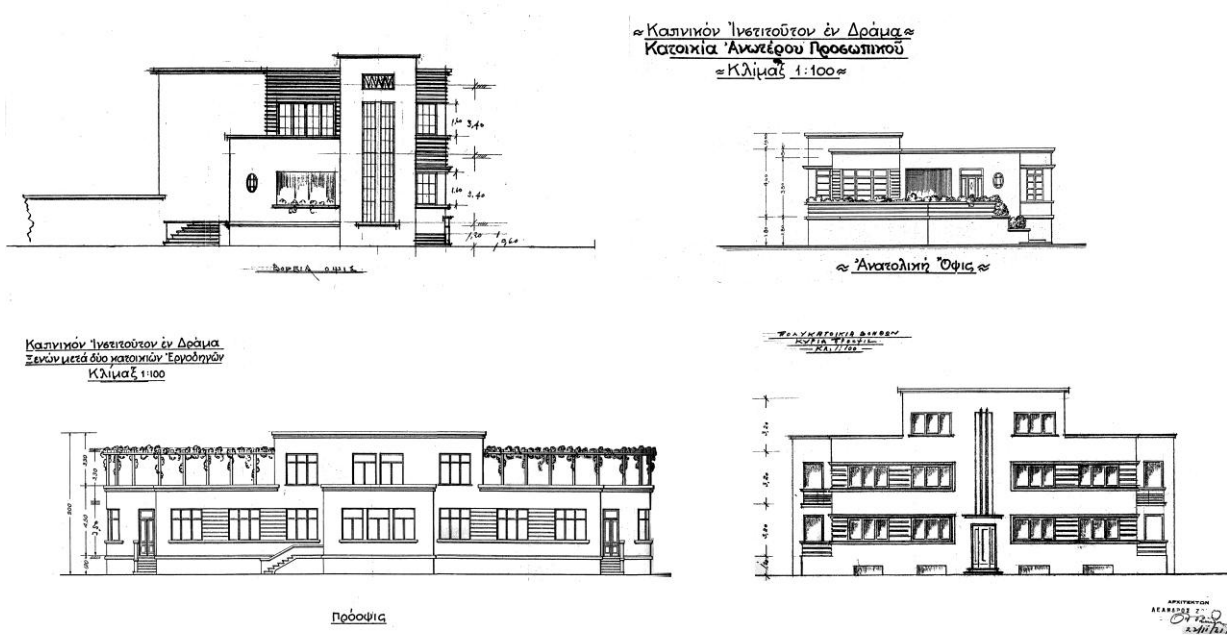
Μέσα στους εννέα μήνες που ακολούθησαν τη σύνταξη των προσχεδίων και την έγκρισή τους από την Επιτροπή των γεωπόνων (Νοέμβριος - Δεκέμβριος 1929), εκπονήθηκαν και ολοκληρώθηκαν από τον Ζωΐδη όλες οι οριστικές μελέτες των κτιρίων του συγκροτήματος (Ιούνιος - Σεπτέμβριος 1930), με εξαίρεση τις μελέτες των κατοικιών για το ανώτερο και το βοηθητικό προσωπικό. Τι έγινε όμως και δεν προχώρησε η ολοκλήρωση των σχεδίων τους; Την απάντηση μας τη δίνει το ιστορικό αρχείο του Ινστιτούτου, όπου διασώζονται οι εκθέσεις του διευθυντή του Ινστιτούτου Δημητρίου Αργυρούδη. Από αυτές προκύπτει ότι ο Αργυρούδης επανειλημμένα διατύπωνε τις αντιρρήσεις του για τον σχεδιασμό των κατοικιών αυτών ζητώντας επίμονα την τροποποίησή τους. Ειδικότερα, στην πρώτη έκθεσή του προς τον ΣΠΓΕΚ (15.04.1931), με την ένδειξη «έμπιστευτική», ο Αργυρούδης σημείωνε:

Γενικῶς φρονῶ ὅτι ὄχι μόνον αἱ κατοικίαι τοῦ προσωπικοῦ δὲν ἔχουν αὐστηρὸν ἀγροτικὸν ρυθμὸν, ὡς τὸ περιβάλλον ἐπιβάλλει ἀλλὰ καὶ αἱ κλιματολογικαὶ συνθήκαι τῆς τοποθεσίας τοῦ Ἰνστιτούτου καὶ ὁ πραγματικὸς προορισμὸς τῶν κατοικιῶν τούτων. (...). Ἡ διακόσμησις (...), ὡς ἐκ τῶν σχεδίων ἐμφαίνηται, συνίσταται εἰς τὴν κατασκευὴν ραβδώσεων ἐξεχουσῶν τοῦ ἐπιχρίσματος. Τοιαῦται ραβδώσεις ἔχουσιν ἤδη τοποθετηθεῖ εἰς τὰ ἤδη ἀνεγερθέντα γραφεία φυτωρίων, μολονὶ δὲ δὲν παρήλθεν εἰσέτι ἔτος ἀπὸ τῆς ἀνεγέρσεώς των, αἱ ραβδώσεις αὗται ἔχουν ἤδη καταστραφεῖ, δίδουσαι εἰς τὸ κτίριον ἐμφάνισιν κάθε ἄλλο ἢ διακοσμητικὴν.

Η αντίδραση προς τη νεωτερικότητα του αρχιτεκτονικού ρυθμού και η προτίμηση του Αργυρούδη προς την «αγροτική» αρχιτεκτονική είναι ολοφάνερη. Η απάντηση του αρχιτέκτονα (02.05.1931) ήταν άμεση: «Όταν αἱ ραβδώσεις εἰς τὰς διακοσμήσεις τῆς προσόψεως γίνουσι διὰ τσιμεντοκονίας καὶ μὲ ἐπιμέλειαν, ὑπὸ τοῦ ἐργολάβου, ἔχοντος συνείδησιν τῆς ἀποστολῆς του, ἡ διατήρησις τῶν ραβδώσεων ἐξασφαλίζεται ὅσον καὶ τὸ τμήμα τῶν ἐπιχρισμάτων τῶν ἄνευ τοιούτων τῆς προσόψεως».

Εικ. 4. Προσχέδιο νότιας όψης κεντρικού κτιρίου γραφείων –εργαστηρίων. Διακρίνονται οι υπογραφές των μελών της Επιτροπής (25.11.1929). (πηγή: αρχείο ΙΚΔ).

Εικ. 5. Προσχέδια κύριων όψεων κατοικιών για το ανώτερο προσωπικό (5.9.1930). (πηγή: αρχείο ΙΚΔ).

Στο ίδιο θέμα αναφέρθηκε και ο αρχιτέκτων Χρίστος Τριανταφυλλίδης σε επιστολή του προς τον Σύνδεσμο (23.05.1931), επισημαίνοντας ότι οι παρατηρήσεις του διευθυντή είναι «υπερβολικά, έν τινι δὲ καὶ ἐξεζητημένα». Ἐκρινε ὅμως ὅτι: «καλὸν θὰ ἦτο νὰ παρακληθῆ ὁ συντάξας Ἀρχιτέκτων ν' ἀναθεωρήσῃ ἐν μέρει τὰ σχέδια τῆς μελέτης (...) χωρὶς ὅμως νὰ μειωθῆ καὶ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν κτιρίων ἥτις ὁμολογουμένως εἶναι καλὴ καὶ δὲν πρέπει νὰ τεθῆ ἐν ἥσσονι μοίρᾳ ὡς οὐχὶ ὀρθῶς φρονεῖ ὁ κ. Διευθυντὴς τοῦ Ἰνστιτούτου». Σημειωτέον ὅτι, στο κρίσιμο αὐτὸ πρῶτο διάστημα των εργασιῶν, ο αρχιτέκτων Τριανταφυλλίδης εἶχε ὀριστεῖ ἀπὸ το Υπουργεῖο Συγκοινωνιῶν, Πρόεδρος τῆς Τεχνοοικονομικῆς Επιτροπῆς που συγκροτήθηκε για τὴν παρακολούθηση τοῦ ἔργου. Ο Χρ. Τριανταφυλλίδης, Νομομηχανικός με Α' β., υπηρετοῦσε τότε ὡς Προϊστάμενος τοῦ Γραφείου Σχεδίου Θεσσαλονίκης

Μπροστὰ στη δυσάρεστη κατάσταση που δημιουργήθηκε ὁ τότε Υπουργὸς Γεωργίας Απόστολος Αλεξανδρῆς ἀποφάσισε νὰ συστήσει μιὰ νέα Επιτροπὴ (22.06.1931), με σκοπὸ νὰ διαπιστωθεῖ ἀν «ἐνδείκνυνται καὶ ποῖαι τροποποιήσεις εἰς τὰ ἀφορῶντα τὰ κτίρια τῶν κατοικιῶν τοῦ ἀνεγερθησομένου (ἤδη) ἰδρύματος σχέδια». Ἡ νέα Επιτροπὴ, ουσιαστικά, ἐπανελάβε τὶς παρατηρήσεις τοῦ Αργυρούδη (21.07.1931) ζητώντας τὴν τροποποίηση των σχεδίων. Σύμφωνα με τὶς ἀρχαιακὲς πηγές, ὁ αρχιτέκτων κατέβαλλε μεγάλη προσπάθεια, με στόχο νὰ πείσει για τὶς ἀρχιτεκτονικὲς του ἐπιλογές, χωρὶς ὅμως ἀποτέλεσμα. Σε σχετικὴ του ἐκθεση σημείωνε ὅτι «αἱ προτεινόμεναι τροποποιήσεις ἀνατρέπουσιν ἄρδην τὸ ἀρχικῶς ἐν προσχεδίοις ἐγκριθέν καὶ τηρηθέν σύστημα».

Στις 24.09.1933, με ἀφορμὴ τὴν ἀδιέξοδη καὶ ἐκρηκτικὴ κατάσταση που δημιουργήθηκε, ὁ Σύνδεσμος ὑποχρεώθηκε νὰ συγκροτήσῃ μιὰ ἐιδικὴ αὐτὴ τὴ φορὰ ἐπιτροπὴ, μέλη τῆς ὁποίας θὰ ἦταν μόνο ἀρχιτέκτονες, «διὰ τὴν γνωμάτευσιν ἐπὶ τῶν ἀναφυσισῶν διαφορῶν μεταξὺ τῆς ἐπὶ τῆς ἀνεγέρσεως τῶν κτιρίων τοῦ Καπνικοῦ Ἰνστιτούτου Δράμας Ἐπιτροπῆς καὶ τοῦ ἐκπονήσαντος τὴν μελέτην αὐτῶν ἀρχιτέκτονος Λ. Ζωίδου ὡς πρὸς τὴν μελέτην τῶν κτιρίων τοῦ Καπνικοῦ Ἰνστιτούτου». Στόχος ἦταν νὰ ἀντιμετωπιστοῦν τὰ προβλήματα που εἶχαν ἀνακύψει, ὡστε νὰ μὴ δημιουργηθοῦν νέα στη διάρκεια τοῦ ἔργου που βρισκόταν ἤδη σε ἐξέλιξη.

Πρόεδρος τῆς νέας Επιτροπῆς ὀρίστηκε ὁ ἀρχιτέκτων Χρ. Τριανταφυλλίδης, Πρόεδρος καὶ τῆς Τεχνοοικονομικῆς Επιτροπῆς καὶ μέλη οἱ ἀρχιτέκτονες Αντώνιος Νικόπουλος καὶ Φιλήμων Παιονίδης. Σημειώνουμε ὅτι τόσο ὁ Νικόπουλος, που σχεδίασε μερικὰ ἀπὸ τὰ πιο ἀξιόλογα κτίρια τοῦ μεσοπολεμικοῦ μοντερνισμοῦ στη Θεσσαλονίκη, ὅσο καὶ ὁ Παιονίδης, που μελέτησε τὴ δημοτικὴ ἀγορὰ των Σερρών (με στοιχεῖα ἀπὸ τὴν ἀρ ντεκό), ἀνήκαν στη γενιά ἐκείνη των ἀρχιτεκτόνων τοῦ Μεσοπολέμου που δέχτηκε ἐπιρροές ἀπὸ τὸ μοντέρνο κίνημα. Ἡ Επιτροπὴ, ἀφοῦ μελέτησε τὰ σχέδια, διατύπωσε προτάσεις ἀναλυτικὰ για κάθε οἰκοδόμημα. Στὸ αἴτημα τοῦ Αργυρούδη για ἀπλούστευση τοῦ ἐξωτερικοῦ διακόσμου, ἡ Επιτροπὴ ἀπάντησε ὅτι: «ἀπλούστεραι διακοσμήσεις, στερεότεραι καὶ οἰκονομικότεραι δὲν δύνανται νὰ νοηθῶσιν εἰς τὴν νεωτέραν ἀρχιτεκτονικὴν συμφώνως με τὴν ὁποῖαν ἐμελετήθησαν τὰ κτίρια τοῦ Ἰνστιτούτου καὶ ἥτις ὡς γνωστὸν χαρακτηρίζεται διὰ τὸ ἀπλοῦν καὶ σκόπιμον τῶν μορφῶν τῆς». **(Εἰκ. 4, 5)**

Επιπλέον, ἡ Επιτροπὴ συνηγόρησε, υπέρ τῆς πρότασης τοῦ διευθυντῆ για διεύρυνση τῆς κυκλικῆς αἴθουσας τοῦ μουσεῖου «σὲ συνάρτησιν με τὸ πλῆθος καὶ τὰς διαστάσεις τῶν ἐκθεμάτων» διαφώνησε ὅμως με τὴ διάνοιξη ἐπιπλέον παραθύρων προς Νότον, τὴν ὁποία ζητοῦσε ὁ Αργυρούδης με τὸ αἰτιολογικὸ ὅτι ὁ προβλεπόμενος φωτισμὸς δὲν ἦταν ἐπαρκής. Ο Ζωίδης εἶχε ἤδη διευκρινίσει ὅτι «ἀνοιγομένων νέων παραθύρων πρὸς τὸν Νότον, ἐκτὸς τοῦ ὅτι καταστρέφεται ἡ πρωτοτυπία τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἐμφανίσεως τῆς ὅλης κυκλικῆς αἰθούσης, δὲν ἀπομένει προσέτι χῶρος ἐπαρκῆς διὰ τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ νοτίου τοίχου πρὸς τοποθέτησιν βιτρινῶν», μὴ παραλείποντας νὰ τονίσει ὅτι:

τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ σχεδίου τῆς αἰθούσης, ὡς ἔχει νῦν, θεωρῶ ἐξ ἀτομικῆς ἀντιλήψεως ἀρχιτεκτονικῶς ἐπιβεβλημένην, μία ἐπιβολὴ δὲ ὑπὸ τοῦ ἐργοδότη ἀλλαγῆς τοῦ ὡς ἄνω σχεδίου, καθ' ὃ μὴ συμφώνου πρὸς τὰς ἰδικὰς μου ἀπόψεις, συνεπάγεται καὶ τὴν εὐθύνην τῆς ἀποτυχίας, ἥτοι δέον νὰ μὴ καταλογισθῆ εἰς βάρους μου (08.10.1931).

Στὸ σημεῖο αὐτὸ θὰ μπορούσαμε νὰ συμπεράνουμε ὅτι χάρη στην ἐιδικὴ αὐτὴ Επιτροπὴ των ἀρχιτεκτόνων διασώθηκαν καὶ υλοποιήθηκαν ὀρισμένα ἀπὸ τὰ πιο σημαντικὰ στοιχεῖα τῆς μοντέρνας ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ Ζωίδη, ὅπως τὰ συναντάμε σήμερα στα περισσότερα κτίρια τοῦ Ἰνστιτούτου: οἱ ἐξεργεσθεῖς ραβδώσεις στο ἐπίχρισμα καὶ κυρίως ἡ χαρακτηριστικὴ καμπύλη διαμόρφωση τῆς αἰθουσας τοῦ μουσεῖου με τὰ συνεχῆ παράθυρά τῆς ἀπὸ τὴ μιὰ μόνο πλευρὰ (τὴ

βόρεια) που ανατρέπεται εύστοχα τη συμμετρική οργάνωση των όψεων του κεντρικού κτιρίου. **(Εικ. 4)** Αντίθετα, οι επίμαχες κατοικίες του ανώτερου και του βοηθητικού προσωπικού, δυστυχώς, δεν υλοποιήθηκαν **(Εικ. 5)**. Οι προτιμήσεις και η εμμονή του Αργυρούδη στην παραδοσιακή αρχιτεκτονική εμπόδισαν την υλοποίηση ενός υποδειγματικού αρχιτεκτονικού συνόλου της μοντέρνας αρχιτεκτονικής του Μεσοπολέμου.

5. Η ΕΚΤΕΛΕΣΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ: 1930-1934

Η ανέγερση του συγκροτήματος ξεκίνησε τον Μάιο του 1930, χάρη στην έκτακτη οικονομική ενίσχυση του Συνδέσμου με 10.000.000 δρχ. Το έργο υλοποιήθηκε σε διαφορετικές οικοδομικές φάσεις με πολλές οικονομικές δυσχέρειες και χρονοτριβές.

Η πρώτη περίοδος περιλάμβανε την κατασκευή των κτιρίων που ήταν απαραίτητα για την έναρξη της καπνοκαλλιέργειας του Ινστιτούτου, δηλαδή του φυτωρίου, της αποθήκης εμπορικής επεξεργασίας καπνού, του υποστέγου του ξηραντηρίου και της μονώροφης κατοικίας του εργοδηγού και φύλακα του ξηραντηρίου. Στη δημοπρασία, που διενεργήθηκε στις 13.04.1930, μειοδότης αναδείχτηκε ο Ανδρέας Βενέτης, εργολήπτης, κάτοικος Δράμας. Οι εργασίες ξεκίνησαν την 16η Μαΐου 1930, με προθεσμία αποπεράτωσης 120 εργάσιμες ημέρες. Ο προϋπολογισμός του έργου ήταν 710.475 δρχ.

5.1. ΟΙ ΕΡΓΟΛΗΠΤΕΣ «ΑΔΕΛΦΟΙ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗ»: ΙΟΥΝΙΟΣ 1931

Τον Ιούνιο του 1931, λίγους μήνες μετά την αποπεράτωση των πρώτων κτιρίων, ξεκίνησε η δεύτερη και πιο σημαντική φάση των εργασιών, με την ανέγερση του κεντρικού κτιρίου γραφείων-εργαστηρίων και τεσσάρων ακόμη κτιρίων συνολικής δαπάνης 11 εκατ. δρχ. περίπου. Στη δημοπρασία, που διενεργήθηκε στις 13.04.1931, μειοδότης αναδείχτηκε η τεχνική εταιρεία «Αδελφοί Δημητριάδη», μηχανικοί, αρχιτέκτονες και εργολάβοι, κάτοικοι Θεσσαλονίκης (μέγαρον Δρακούλη 58-68).

Ο Ιωάννης Δημητριάδης (1890-;) ήταν ένας από τους πιο ονομαστούς μηχανικούς - κατασκευαστές του Μεσοπολέμου. Γεννήθηκε στην Αδριανούπολη και σπούδασε Αρχιτεκτονική στο Παρίσι. Αποφοίτησε το 1917 και πέντε χρόνια αργότερα ίδρυσε στη Θεσσαλονίκη την εταιρεία «Αδελφοί Δημητριάδη». Από το 1922 συμμετείχε σε πολλούς αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς και ανέλαβε την εκτέλεση σημαντικών οικοδομικών και τεχνικών έργων στη Θεσσαλονίκη, όπως τη μελέτη και την κατασκευή του Εμπορικού Επιμελητηρίου, τα πρώτα έργα επισκευών και διασκευών του Πανεπιστημίου κ.ά.

Τον Ιούνιο του 1931 έγινε η εγκατάσταση του εργολάβου σε μία κρίσιμη χρονική περίοδο κατά την οποία η συζήτηση σχετικά με τις τροποποιήσεις των σχεδίων είχε ήδη ξεκινήσει. Ο τότε Υπουργός Γεωργίας Α. Αλεξανδρής εκφράζοντας την ανησυχία του για τις επιπτώσεις τυχόν τροποποιήσεων των σχεδίων στην εκτέλεση του έργου είχε ήδη διατυπώσει τις επιφυλάξεις του σχετικά με την επικύρωση των πρακτικών της δημοπρασίας. Ωστόσο, σε τηλεγράφημά του προς τον Σύνδεσμο έγραφε: «Αμφισβητήσεις έντοπίζονται εις σχέδια κατοικιών, έκ συγγραφής δὲ ὑποχρεώσεων εργολάβος ὑποχρεούται νά δεχθῆ πᾶσαν τροποποίησιν τῶν σχεδίων κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν. Αἴρομεν ἐπιφυλάξεις μας (...) ὡς πρὸς ὃ ὑπὸ ὄρον ἀναδειχθεὶς εργολάβος ἀρχίσῃ καὶ περιορίσῃ ἐργασίας εἰς κεντρικὸν κτίριον μόνον» (23.05.1931).

Μετά την εκσκαφή των θεμελίων του κεντρικού κτιρίου οι εργασίες επεκτάθηκαν στα υπόλοιπα κτίρια (αποθήκη εμπορικής επεξεργασίας, πειραματικών ζυμώσεων, αποθήκη σιτηρών και λιπασμάτων, τεσσάρων εργατικών κατοικιών). Στη διάρκεια των τριών περίπου χρόνων ανέγερσής τους (που ξεπέρασε κατά πολύ τον συμβατικό χρόνο των 16 μηνών) ανέκυψαν σοβαρά οικονομικά ζητήματα, κυρίως λόγω της πτώσης της δραχμής και των επιπτώσεών της στην προμήθεια των οικοδομικών υλικών και τις πληρωμές του εργολήπτη. Τον Οκτώβριο του 1932 ο Ζωίδης σημείωνε: «τυγχάνει γεγονός αναντίρρητον, ὅτι ὡς βαίνουσιν αἱ ἐργασίαι δομήσεως, λόγω τοῦ ἄοριστου τῶν διατεθειμένων οικονομικῶν μέσων, αὐταὶ θέλουσι παραταθῆ ἐπ' ἄοριστον, χωρὶς νὰ εἶναι δυνατόν νὰ καθορισθῆ ὁ χρόνος ἀποπερατώσεως καὶ τοῦ τελευταίου κτιρίου τοῦ Ἰνστιτούτου».

Το τεράστιο έργο της ανέγερσης του Ινστιτούτου έφερε εις πέρας ο Σύνδεσμος, σε συνεργασία με το Γραφείο Προστασίας Ελληνικού Καπνού στην Καβάλα, την Διεύθυνση Δημοσίων Έργων και την «Τεχνοοικονομική Έπιτροπήν ἐπὶ τῆς Ἀνεγέρσεως τοῦ Καπνολογικοῦ Ἰνστιτούτου» (Τ.Ε.), πρόεδρος της οποίας, όπως προαναφέρθηκε, είχε οριστεί ο αρχιτέκτων Χρ. Τριανταφυλλίδης. Ο

Ζωίδης συνέχισε την επίβλεψη των εργασιών, με συνεπιβλέποντα σε στατικά ζητήματα, τον πολιτικό μηχανικό Λάλα, τότε νομομηχανικό Δράμας.

6. ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΩΝ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ - ΝΕΑ ΥΛΙΚΑ

Τα πρακτικά της *Τεχνοοικονομικής Επιτροπής* (Τ.Ε.) είναι πολύτιμα, επειδή περιέχουν στοιχεία που μας επιτρέπουν να μελετήσουμε και να σχολιάσουμε κάποια από τα σημαντικά ζητήματα οικοδομικού και αρχιτεκτονικού ενδιαφέροντος που προέκυψαν στη διάρκεια των εργασιών και επηρέασαν την κατασκευή ενός μοντέρνου κτιριακού συγκροτήματος του Μεσοπολέμου.

Ένα πρώτο ζήτημα σχετίζεται με την εισαγωγή ευρωπαϊκών υλικών και τεχνολογιών κατασκευής. Ο Ζωίδης έχοντας σπουδάσει στην Ευρώπη ήταν ενημερωμένος για τις τελευταίες εξελίξεις στον τομέα των τεχνολογιών κατασκευής και των υλικών. Το οπλισμένο σκυρόδεμα που πρότεινε για την κατασκευή των κτιρίων ήταν ίσως το πιο χαρακτηριστικό υλικό των αρχών του μοντέρνου κινήματος. Όμως στην περίπτωση του Ινστιτούτου υπήρξε μία ιδιαιτερότητα: το οπλισμένο σκυρόδεμα χρησιμοποιήθηκε σε συνδυασμό με παραδοσιακά υλικά, όπως η πέτρα. Οι εξωτερικοί και οι κυριότεροι εσωτερικοί συνδετικοί τοίχοι των κτιρίων κατασκευάστηκαν από λιθοδομή και ο ίδιος ο Ζωίδης αιτιολόγησε τη χρήση της πέτρας γράφοντας ότι «προϋτιμήθη δι' οικονομικούς κυρίως λόγους (...), διότι τὰ λατομεία κείνται σχεδόν ἐπὶ τόπου (500 μ.)» (Ζωίδου 1933: 358).

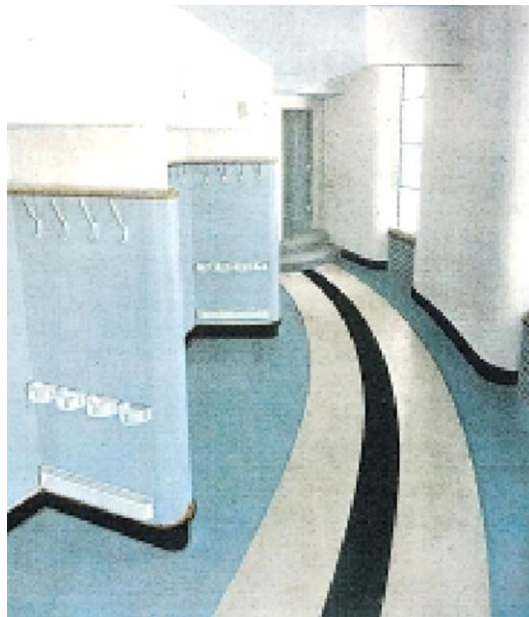
Τα υλικά μόνωσης που προτάθηκαν ήταν, επίσης, καινοτόμα και είχαν χρησιμοποιηθεί από τις αρχές του μοντέρνου κινήματος σε όλη την Ευρώπη, επειδή επέτρεπαν την αντικατάσταση της ξύλινης παραδοσιακής στέγης με επίπεδες στέγες. Υλικά μόνωσης, όπως το «τορφόλευμ» (Torfoleum), ένα μονωτικό υλικό που χρησιμοποιήθηκε ευρέως στη Γερμανία, και το «λινόλευμ» (Linoleum), που χρησιμοποιήθηκε για τις επιστρώσεις των εσωτερικών χώρων, ήταν νέα υλικά, γνωστά από τα τεχνικά περιοδικά της εποχής και τα ενημερωτικά φυλλάδια των κατασκευαστικών εταιρειών. **(Εικ. 6, 7)**

Όμως η προσπάθεια εισαγωγής καινοτόμων υλικών είχε δυσκολίες λόγω της οικονομικής δυσχέρειας. Η εισαγωγή Linoleum ακυρώθηκε και τελικά αντικαταστάθηκε από εγχώρια μωσαϊκά σε όλους τους χώρους του κεντρικού κτιρίου (εκτός των εργαστηρίων του 2ου ορόφου, όπου αποφασίστηκε να γίνει πλακόστρωση), ενώ στους χώρους του υπογείου έγινε χρήσητσιμεντοκονίας. Σημειωτέον ότι ο Τριανταφυλλίδης, πρόεδρος της Τ.Ε., διατύπωνε συχνά τις αντιρρήσεις του για τη χρήση εισαγόμενων υλικών από την Ευρώπη, επειδή όπως υποστήριζε με τη χρήση τους «θα παρηγκωνίζοντο τὰ συμφέροντα τῶν Ἑλλήνων ἐργατῶν» (23.12.1932).

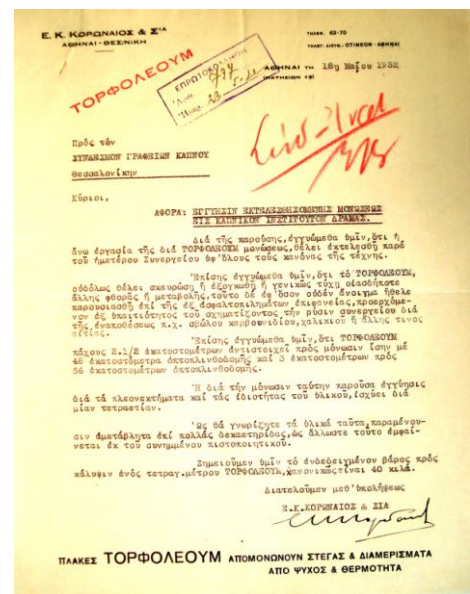
Οι παραπάνω δυσκολίες εκδηλώθηκαν κυρίως μετά την κήρυξη χρεοστασίου για την Ελλάδα (18.04.1932) και υποχρέωσαν τους προμηθευτές των υλικών να ακυρώσουν τις αρχικές προσφορές τους και να αυξήσουν τις τιμές. Αυτό συνέβη στην περίπτωση του μονωτικού υλικού Torfoleum, ο αντιπρόσωπος του οποίου στην Αθήνα παραιτήθηκε του έργου της μόνωσης του δώματος του κεντρικού κτιρίου «μὲ τὴν δικαιολογίαν ὅτι ἤρθη πλέον ἡ ἰσχὺς τῆς συμψηφιστικῆς ἐγκρίσεως τοῦ συναλλάγματος παρὰ τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος» (Τ.Ε. 16.05.1932).

Νέος προμηθευτής αναζητήθηκε και βρέθηκε στη Θεσσαλονίκη και οι πλάκες Torfoleum (προς 140 δραχ/τμ.) τοποθετήθηκαν τον Ιούνιο του 1932, όπως είχε αποφασιστεί αρχικά. Πάνω από τις πλάκες διαμορφώθηκαν οι ρύσεις από γκρο μπετόν και πάνω σ' αυτό τοποθετήθηκαν πλακίδια μωσαϊκά μονόχρωμα λευκά (όπως και στο μέγαρο της Τράπεζας της Ελλάδος στη Θεσσαλονίκη) μετσιμεντοκονία διαλυμένη με μονωτικό υλικό «Βάτπρουφ» κατά της υγρασίας.

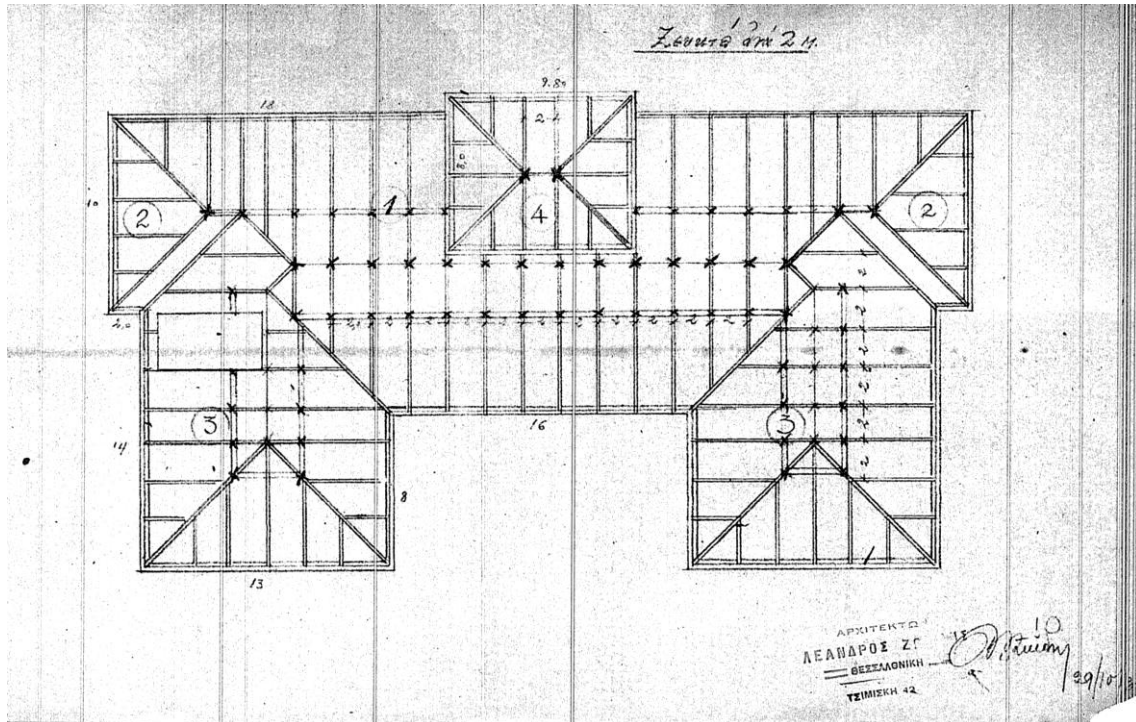
Θα πίστευε κανείς ότι η χρήση νέων υλικών, τα οποία σύμφωνα με τα ενημερωτικά φυλλάδια της εποχής χαρακτηρίζονταν «ἀμετάβλητα ἐπὶ πολλὰς δεκαετηρίδας[sic]» δεν θα δημιουργούσε άμεσα προβλήματα (18.05.1932). Όμως μέσα σ' έναν χρόνο, το δώμα του κεντρικού κτιρίου παρουσίασε ρηγματώσεις και προβλήματα στεγανότητας. Τα «ὄμβρια διαποτίζοντα τοὺς τοίχους ἐξέρχονται καὶ προκαλοῦσι κηλίδας ἐπὶ τῶν προσόψεων», σχολίαζε ο Αργυρούδης. (30.08.1933). Στις 2 Σεπτεμβρίου του 1933 ο Ζωίδης υποχρεώθηκε να ζητήσει από τον εργολήπτη την αναβολή της τελευταίας στρώσης του υδροχρωματισμού των προσόψεων που βρισκόταν σε εξέλιξη, προκειμένου να ολοκληρωθούν οι εργασίες επισκευής του δώματος.

Εικ. 6. Ένα νέο υλικό επίστρωσης: το linoleum (πηγή: Edilizia Moderna, Settembre 1934).

Εικ. 7. Ένα νέο μονωτικό υλικό: το torfoleum. α) Λεπτομέρεια κατασκευής, β) Εγγύηση μόνωσης από τον προμηθευτή του υλικού (πηγή: αρχείο ΙΚΔ).

Εικ. 8. Νέο σχέδιο στέγης (29.10.1934) (πηγή: αρχείο ΙΚΔ).

Στα τέλη του 1933 οι εργασίες ανέγερσης του κεντρικού κτιρίου του Ινστιτούτου ολοκληρώθηκαν. Τρεις μήνες αργότερα έγινε η παραλαβή τους από τριμελή Επιτροπή, η οποία στις παρατηρήσεις της σημείωνε ότι εξαιτίας της προσθήκης νέου επιστρώματος στο δώμα, η τελική στάθμη βρισκόταν στο ίδιο επίπεδο με τα κατώφλια των θυρών. Για τον λόγο αυτό πρότεινε την τοπική υπερύψωσή τους, ώστε να αποτραπεί η είσοδος των ομβρίων στο εσωτερικό. Φαίνεται όμως, πως τα προβλήματα στεγανότητας δεν αντιμετωπίστηκαν οριστικά, καθώς σύντομα η Τ.Ε. αποφάσισε την κάλυψη του δώματος με στέγη, σύμφωνα με ένα νέο σχέδιο που συνέταξε ο Ζωΐδης. Στα τέλη του 1934, η στέγη κατασκευάστηκε από τους «Αδελφούς Δημητριάδη» και η παραλαβή της έγινε τον Ιούνιο του 1935. **(Εικ. 8)**

Από όσα συνοπτικά προαναφέρθηκαν συμπεραίνουμε ότι η χρήση νέων οικοδομικών υλικών από την Ευρώπη, που δεν είχαν δοκιμαστεί στη διάρκεια του χρόνου, δεν είχε πάντα πετυχημένες εφαρμογές. Έτσι, η αρχική επιλογή του Ζωΐδη για κάλυψη του κτιρίου με δώμα, σύμφωνα με τις επιταγές του «μοντέρνου» και όχι με στέγη που διαμόρφωνε προεξοχές, είχε ως αποτέλεσμα να εμφανιστούν πρόωρα φθορές. (Τρακοσοπούλου-Τζήμου, 2016) Η αποτυχία αυτή, που οδήγησε στην κατασκευή στέγης, ήταν απρόβλεπτη και δυσάρεστη, επειδή τόσο ο Ζωΐδης όσο και ο Τριανταφυλλίδης σε αλλητάλληλες προτάσεις του διευθυντή του Ινστιτούτου «περί χρησιμοποίησεως στέγης αντί ταράτσας» (10.05.1932) είχαν αποκλείσει τη λύση αυτή «διά λόγους αισθητικής του κτιρίου». Στην πράξη όμως διαψεύστηκαν.

Απρόβλεπτη ήταν και η κατασκευή ενός θερμοκηπίου στον αύλειο χώρο μετά την ακύρωση της αρχικής του θέσης στο δώμα του κεντρικού κτιρίου. **(Εικ. 9)** Στις αρχές του 1934 ένα θερμοκήπιο ολλανδικού τύπου παραγγέλθηκε στον γαλλικό οίκο Guillot-Pelletier Fils που είχε έδρα την Ορλεάνη. Ειδική άδεια εισαγωγής των ειδικής κατασκευής σιδηρών τεμαχίων και του λέβητα με χυτοσιδηρούς σωλήνες χορηγήθηκε από τον τότε υπουργό Εθνικής Οικονομίας (12.1933) Γεώργιο Πεσματζόγλου. Το θερμοκήπιο τοποθετήθηκε νοτίως του κεντρικού κτιρίου.

ÉTABLISSEMENTS
GUILLOT-PELLETIER Fils & JOUFFRAY Réunis
 Société Anonyme à responsabilité limitée au Capital de 1.500.000 francs

R. C. Orléans 5962 **ORLÉANS** Téléphone 202-39

PARIS :: 62, Rue d'Hauteville **SERRES & CHAUFFAGES** **TOULOUSE** 29, boul. de Strasbourg

NOS PROFILS SPÉCIAUX LAMINÉS D'UNE SEULE PIÈCE

NOTRE
FERME

NOTRE
PANNE

NOTRE
FACE
DE
FAÇADE

remplace cet
assemblage

remplace cet
assemblage

remplace cet
assemblage

SUPPRIMENT LA ROUILLE DES ASSEMBLAGES
INÉVITABLE AVEC LES PROFILS COMPOSÉS

ÉVACUATION DE LA BUÉE INTÉRIEURE

L'ÉCOULEMENT de la BUÉE provenant de la condensation intérieure est assuré d'une FAÇON PARFAITE par nos pannes spéciales assemblées suivant notre système breveté.
 Dans le schéma ci-dessus, les lignes pointillées et le sens des flèches indiquent l'écoulement de la buée recueillie par la panne et évacuée par la gouttière placée sous la ferme.

Εικ. 9. α) Θερμοκήπιο ολλανδικού τύπου που παραγγέλθηκε στον γαλλικό οίκο Guillot – Pelletier Fils (πηγή: αρχείο της συγγραφέως).
β) Προφίλ ειδικών σιδηρών τεμαχίων της εταιρείας Guillot – Pelletier Fils για την κατασκευή του θερμοκηπίου (1933) (πηγή: αρχείο ΙΚΔ).

Εικ. 10. Απόψεις εσωτερικών χώρων του κεντρικού κτιρίου των γραφείων - εργαστηρίων (πηγή: αρχείο της συγγραφέως).

7. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΚΤΙΡΙΩΝ

Το κεντρικό κτίριο των γραφείων - εργαστηρίων του Ινστιτούτου, παρά τις αλλαγές του αρχικού σχεδιασμού του, αποτελεί σήμερα ένα εντυπωσιακό κτίριο της αρχιτεκτονικής παραγωγής του Μεσοπολέμου, συμβολικής σημασίας για την πόλη της Δράμας και τον ελλαδικό χώρο γενικότερα. Ο αρχιτέκτων Λ. Ζωίδης, με την αρχιτεκτονική σύνθεση την οποία πρότεινε, έδωσε δείγμα ορθολογικής μορφολογικής λιτότητας, που εντάσσεται στο ρεύμα της αρχιτεκτονικής του μοντέρνου κινήματος με στοιχεία από την αρ ντεκό.

Η διαμόρφωση της νότιας όψης του κτιρίου των γραφείων - εργαστηρίων χαρακτηρίζεται από την επικράτηση της οριζόντιας γραμμής του συνόλου, σε αντίθεση με τα δύο εντυπωσιακά κατακόρυφα συνεχόμενα σιδηρά παράθυρα στο κέντρο της όψης (που τονίζουν τη θέση του κλιμακοστασίου, φωτίζοντας άπλετα το κεντρικό χολ) και με την καμπυλόμορφη προεξοχή του μουσείου (μετέπειτα βιβλιοθήκης) στη δυτική πλευρά. **(Εικ. 4, 10)**

Στους εσωτερικούς χώρους ο διάκοσμος, αν και περιορίζεται σε επιλεγμένα στοιχεία, όπως τα κιγκλιδώματα των κλιμακοστασίων, τις θύρες των εισόδων και τον φωτισμό της οροφής του μουσείου (τα δύο τελευταία σχεδιασμένα με τα αγαπημένα ζιγκ ζαγκ μοτίβα της αρ ντεκό), εντυπωσιάζει, γιατί μεταφέρει το γενικό ύφος του ρυθμού και στο εσωτερικό. **(Εικ. 10)** Ανάλογος είναι και ο σχεδιασμός των εξωτερικών μαρμάρινων σκαλοπατιών στη νότια και δυτική πλευρά, όπως και οι λιτές όψεις των περισσότερων κτιρίων του Ινστιτούτου.

8. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στα δύσκολα χρόνια του Μεσοπολέμου, η ανέγερση του Ελληνικού Ινστιτούτου Καπνού, ενός σύγχρονου επιστημονικού ιδρύματος μελέτης και έρευνας για τον καπνό, ήταν ένα περίπλοκο και σύνθετο έργο λόγω της οικονομικής κρίσης και των διαφορετικών απόψεων περί αρχιτεκτονικής. Το χρονικό της μελέτης και της ανέγερσής του αποκαλύπτει σημαντικά ιστορικά στοιχεία αρχιτεκτονικού και οικοδομικού ενδιαφέροντος.

Ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός, που οφείλεται στον Λεάνδρο Ζωΐδη, φανερώνει με σαφήνεια τις ιδέες του αρχιτέκτονα στο τέλος της δεκαετίας του 1920, τρία μόλις χρόνια μετά την ολοκλήρωση των σπουδών του στην Ευρώπη. Τα σχέδια που εκπόνησε, με τη μοντέρνα αισθητική των κτιρίων, αντιμετωπίστηκαν με δυσπιστία και αμφισβήτηση, κυρίως από τον διευθυντή του Ινστιτούτου που δήλωνε φανερά την προτίμησή του προς την παραδοσιακή αρχιτεκτονική.

Παρά τον πρωτοποριακό σχεδιασμό των κτιρίων, τα υλικά και οι τεχνολογίες κατασκευής που χρησιμοποιήθηκαν διαφέρουν από τα καινοτόμα υλικά και τις τεχνολογίες που χρησιμοποιήθηκαν για την κατασκευή των κτιρίων του μοντέρνου κινήματος στην Ευρώπη την ίδια εποχή. Σήμερα οι ποιότητες των υλικών και οι ομοιότητες με τα συστήματα κατασκευής των κτιρίων της μοντέρνας αρχιτεκτονικής στην Ευρώπη της δεκαετίας του 1930 είναι δύσκολο να αξιολογηθούν. Ωστόσο, ορισμένες φανερές διαφορές μπορούν να επισημανθούν, όπως η χρήση οπλισμένου σκυροδέματος σε συνδυασμό με λιθοδομή, η κατασκευή ξύλινων κουφωμάτων σε συνδυασμό με ξύλινα ρολά (η χρήση μεταλλικών κουφωμάτων είναι περιορισμένη), κ.ά. Από το σύνολο των κτιρίων που περιλαμβάνει το Ινστιτούτο μόνο το μικρό θερμοκήπιο *ολλανδικού τύπου* παραγγέλθηκε στην Ευρώπη (στον γαλλικό οίκο της Ορλεάνης) και τα ειδικά τεμάχιά του συναρμολογήθηκαν εξολοκλήρου στη Δράμα, το 1934.

Το κτιριακό συγκρότημα του Ελληνικού Ινστιτούτου Καπνού στη Δράμα αποτελεί μοναδικό του είδους του στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου και αποτελεί σημαντικό δείγμα της αρχιτεκτονικής του μοντέρνου κινήματος και της τεχνολογικής ιστορίας του ελληνικού καπνού.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ:

Θα ήθελα και από τη θέση αυτή να ευχαριστήσω θερμά το προσωπικό των Γενικών Αρχείων του Κράτους (Γ.Α.Κ) στη Δράμα για τη βοήθεια.

ΑΡΧΕΙΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

ΓΑΚ Δράμας (αρχείο ΙΚΔ)

ΕΠΙΛΕΓΜΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βιογραφικό Λεξικό (εκδ. περιοδικού *Αρχιτεκτονική*), Αθήνα 1961.

Bossaglia, R. (1984). *L'art deco*, Ρώμη-Μπάρι.

Ζωΐδου, Λ. (1933). «Τὸ Ἰνστιτούτον Καπνοῦ ἐν Δράμα», *Τεχνικά Χρονικά* (4/1933), σ. 357-360.

Ζωΐδης Γ.Λ. (2016). «Εκδοχές του μοντερνισμού στην αρχιτεκτονική του βορειοελλαδικού χώρου-Το έργο του αρχιτέκτονα Λεάνδρου Ι. Ζωΐδη (1900-1965), στο Α. ΓΙΑΚΟΥΜΑΚΑΤΟΣ (επιμ.), *Ελληνική Αρχιτεκτονική στον 20ό και 21ο Αιώνα. Ιστορία- Θεωρία-Κριτική*, σ. 86-100, Αθήνα.

Τρακοσοπούλου-Τζήμου, Κ. (2006). «Το συγκρότημα του Ελληνικού Ινστιτούτου Καπνού στη Δράμα και ο αρχιτέκτων Λεάνδρος Ζωΐδης» στο Χρ. Π. Φαράκλας (επιμ.) *ΠΕΣΔ* (4/2006), 251-279.

Τρακοσοπούλου-Τζήμου, Κ. (2013). «Το Ελληνικό Ινστιτούτο Καπνού στη Δράμα: 1930-1960. Επιστημονικό πρόγραμμα και κτιριακές εγκαταστάσεις» στο Χρ. Π. Φαράκλας (επιμ.) *ΠΕΣΔ* (5/2013), σ. 1415-1450.

Trakosopoulou-Tzimou, K. (2013). «The Greek Tobacco Institute (1925-1960): Foundation and Architecture of a Tobacco Research Centre», στο *Tobacco Roads: Technology Transfer in the Tobacco Industry during the early Twentieth Century*, 5-7 July 2013, Kavala, Greece, (proceedings under publication).

Τρακοσοπούλου- Τζήμου, Κ. (2016). «Η αρχιτεκτονική του μοντέρνου κινήματος. Ζητήματα προστασίας, διατήρησης και αποκατάστασης» στο Α. ΓΙΑΚΟΥΜΑΚΑΤΟΣ (επιμ.), *Ελληνική Αρχιτεκτονική στον 20ό και 21ο Αιώνα. Ιστορία- Θεωρία-Κριτική*, σ. 254-265, Αθήνα.

ΣΥΝΤΟΜΟ ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Η Κορνηλία Τρακοσοπούλου-Τζήμου είναι αρχιτέκτων μηχανικός του Πανεπιστημίου της Ρώμης, με μεταπτυχιακές σπουδές στη Scuola di Perfezionamento per lo Studio e il Restauro dei Monumenti του ίδιου Πανεπιστημίου (Diploma di Restauro) και στην Bartlett School of Architecture and Planning στο University College of London (MSc in Advanced Architectural Studies), όπου φοίτησε με υποτροφία του ΙΚΥ. Παρακολούθησε σεμινάρια στο International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property (ICCROM) στη Ρώμη. Αναγορεύτηκε διδάκτωρ μηχανικός του ΕΜΠ/Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών το 2005. Είναι επίτιμη διευθύντρια του ΥΠΠΟΑ και λέκτωρ (ΠΔ 407/80) στο ΔΠΘ/Τμ. Αρχιτεκτόνων. Είναι συγγραφέας του βιβλίου: *Η Αρχιτεκτονική του Konrad Jacob Josef Von Vilas (1866-1929) στη Δράμα και την ευρύτερη περιοχή της* (Δράμα 2002). Στοιχεία επικοινωνίας: Ktrakosopoulou@gmail.com.